

**APRESIASI SENI DAN PENCIRIAN
PAKAIAN TRADISIONAL ETNIK DALAM
KARYA CATAN PELUKIS SABAH**

SUZANA BINTI FADZIL

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

**FAKULTI KEMANUSIAAN, SENI & WARISAN
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH
2016**

**APRESIASI SENI DAN PENCIRIAN
PAKAIAN TRADISIONAL ETNIK DALAM
KARYA CATAN PELUKIS SABAH**

SUZANA BINTI FADZIL

**TESIS INI DIKEMUKAKAN UNTUK
MEMENUHI SYARAT MEMPEROLEHI IJAZAH
SARJANA (SENI VISUAL)**

**FAKULTI KEMANUSIAAN, SENI & WARISAN
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH
2016**

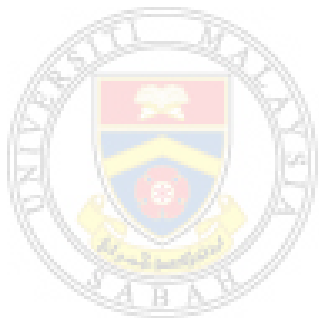
PENAKUAN

Karya ini adalah hasil kerja saya sendiri kecuali nukilan, ringkasan dan rujukan yang tiap-tiap satunya telah saya jelaskan sumbernya.

19 September 2016

Suzana Bin Fadzil
PY20119077

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

PENGESAHAN

NAMA : **SUZANA BINTI FADZIL**

NO. METRIK : **PY20119077**

TAJUK : **APRESIASI SENI DAN PENCIRIAN PAKAIAN
TRADISIONAL ETNIK DALAM KARYA CATAN
PELUKIS SABAH**

IJAZAH : **IJAZAH SARJANA (SENI VISUAL)**

TARIKH VIVA : **19 SEPTEMBER 2016**

DISAHKAN OLEH;

1. **PENYELIA**

Professor Dr. Ismail Ibrahim

Tandatangan

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

PENGHARGAAN

Setiap etnik di negeri Sabah mempunyai pakaian tradisional sendiri bagi menentukan indentiti sesebuah masyarakat. Pengenalan indentiti melalui pemakaian tradisional disetiap etnik telah menanam nilai apresiasi dikalangan masyarakat setempat. Setiap etnik memastikan pakaian tradisionalnya digunakan secara wajar, terutama apabila dilihat dari sudut fungsi simbolik. Pelukis juga tidak terkecuali untuk bersama melestarikan dan menengahkan pakaian tradisional melalui paparan karya seni visual. Persepsi dan apresiasi dari pelukis telah mendorong saya untuk meneroka, meneliti dan menganalisis pakaian tradisional yang telah dipilih sebagai sumber inspirasi di dalam sebuah karya lukisan.

Saya amat berterima kasih kepada penyelia saya Professor Dr. Ismail Ibrahim yang sentiasa memberi bimbingan dan galakan untuk menyiapkan penyelidikan ini. Tidak lupa kepada Pengarah Institut Perguruan Kampus Kent, Tuaran yang memberi sokongan padu dan seterusnya membolehkan saya menumpukan sepenuh masa untuk menyiapkan tesis ini. Tidak lupa juga kepada rakan-rakan seperjuangan di institute Perguruan Kampus Kent, semoga beroleh kesejahteraan dan dirahmati selalu.

Penghargaan saya kepada suami tercinta Mohammad Puad Bebit, yang sentiasa bersabar dan menyokong sepanjang menyiapkan tesis ini, anak-anak yang dikasihi Md. Faris, Iffa Farhana, Md. Firdaus, Md. Faizal, Izza Fadzliana dan Md. Fadzrul yang memberi kekuatan kepada saya sepanjang masa. Tidak lupa ayahanda Fadzil bin Hussin serta ibubapa mertua semoga diberi kesejahteraan dan kesihatan yang baik dariNya.

Suzana Binti Fadzil
2016

ABSTRAK

Penyelidikan ini merupakan kajian mengenai apresiasi dan pencirian terhadap penampilan imej pakaian tradisional di dalam karya catan. Pemilihan karya catan adalah dari koleksi tetap Pusat Konservasi Balai Seni Lukis Sabah dari kumpulan koleksi Karya Pilihan Tahunan dari tahun 1985 hingga tahun 2010. Bilangan karya sebagai bahan kajian berjumlah 35 buah dari hasil 33 pelukis tempatan. Penyelidik menganalisis imej pakaian tradisi di dalam sesuatu karya dari segi pengenalan identiti pakaian, pencirian pakaian, konsep pakaian dalam catan dan inspirasi pelukis terhadap pakaian sebagai budaya benda dalam pengkaryaan. Pakaian merupakan suatu benda yang sangat penting sebagai tanda peradaban dan menangani konflik indentiti sesebuah masyarakat atau etnik. Kajian mengenal pasti identiti, mencirikan pakaian tradisional dan ornamen dalam karya seni catan koleksi Balai Seni Lukis Sabah. Selain itu kajian ini dapat menganalisis bentuk, isi, makna dan klasifikasi karya berdasarkan kriteria penampilan imej pakaian tradisional dalam penilaian diskripsi setiap karya catan. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif iaitu melalui penglibatan penyelidik secara terus di lapangan melalui rekod maklumat dan temu bual bersama pelukis dan pereka pakaian tradisional Sabah. Kajian ini memberikan keterangan apresiasi melalui pendekatan teori Feldman E.B,(1987:471) dan Erwin Panofsky (1892-1968) yang menggariskan satu kaedah yang mengelaskan pemerhatian imej kepada tahap deskripsi, analisis formal, interpretasi dan tahap penilaian. Kriteria dianalisis dari segi penampilan gaya lakaran imej pakaian, ketepatan warna pakaian, kesesuaian imej dalam karya, penampilan pakaian sebagai simbol dan kelengkapan pakaian tradisional. Hasil kajian daripada 35 buah karya catan, terdapat 23 buah karya diklasifikasikan Tahap Cemerlang. Terdapat 8 buah karya ditahap baik dan 4 buah karya ditahap memuaskan. Tiada sebarang karya diklasifikasikan sebagai tahap sederhana.

Kata kunci : *Pencirian Pakaian tradisional, makna, Apresiasi seni.*

ABSTRACT

IMAGES ON SABAHAN ETHNIC GROUPS ATTIRE IN PAINTING: APPRECIATING ARTS AND ITS CHARACTERISATION

This is a research on appreciation and characterisation towards the presentation of traditional attire images in painting. The selected paintings come from a permanent collection found in Pusat Konservasi Seni Lukis Sabah, which comprise annually selected artworks from the year 1985 till 2010. The total number of artworks chosen for this study is 35, from 33 local artists. The researcher analysed images in traditional attire in painting from the aspects of introduction to its identity, the details, the concept used in the painting and the inspiration of the artist towards attire as a form of culture in artwork. Attire is a very important element as it symbolises civilisation as well as a way to overcome conflicts of identity in a society or ethnic group. This research therefore aimed to identify and characterise identity in traditional attire and ornaments found in artwork in the collection of paintings in Balai Seni Lukis Sabah . It also aimed to analyse shape, content, meaning and artwork classification using image presentation criteria of traditional attire when evaluating the description of each painting. A descriptive approach was used in this research, whereby the researcher engaged herself directly in the field via information records and interviews with the artists and the designers of the Sabahan traditional attire. Appreciation is explained using the theoretical approach of Fieldman E. B. (1987:471) and Erwin Panofsky (1892-1968) which highlights how to classify images observed based on description level, formal analysis, interpretation and evaluation level. The criteria analysed included the presentation of image painting done on the attire, the suitability of the image in the artwork, the symbolic presentation of the attire and how complete the traditional attire is. The research findings revealed that 23 of the 35 paintings are classified as excellent, 8 paintings are good and 4 are average based on the criteria selected.

SENARAI KANDUNGAN

	Halaman
TAJUK	i
PENGAKUAN	ii
PENGESAHAN	iii
PENGHARGAAN	iv
ABSTRAK	v
<i>ABSTRACT</i>	vi
SENARAI KANDUNGAN	Vii
SENARAI JADUAL	xiv
SENARAI RAJAH	xviii
SENARAI PLAT	xxi
BAB 1: PENGENALAN	
1.1 Latar Belakang Kajian	1
1.2 Pemasalahan Kajian	5
1.3 Objektif Kajian	6
1.4 Soalan Kajian	6
1.5 Batasan Kajian	7
1.6 Lokasi Kajian	7
1.7 Kepentingan Kajian	8
1.8 Penutup	10
BAB 2: TINJAUAN LITERATUR	
2.1 Pengenalan	11
2.2 Pakaian Tradisional Masyarakat Nusantara Melayu	11
2.3 Pakaian Tradisional etnik Sabah	16
2.3.1 Pakaian tradisional etnik Murut	19
2.3.2 Pakaian tradisional etnik Kadazan Dusun	21

2.3.3	Pakaian tradisional etnik Dusun Lutod	22
2.3.4	Pakaian tradisional etnik Dusun Papar	24
2.3.5	Pakaian tradisional etnik Dusun Tindal	25
2.3.6	Pakaian tradisional etnik Rungus	25
2.3.7	Pakaian tradisional etnik Bajau	28
2.3.8	Pakaian tradisional etnik Suluk	30
2.3.9	Pakaian tradisional etnik Lundayeh	31
2.4	Catan-catan yang menampilkan imej Pakaian tradisonal	32
2.4.1	Imej pakaian tradisi dalam karya catan kontemporari arat	33
2.4.2	Imej pakaian tradisi dalam karya catan kontemporari Indonesia	36
2.4.3	Imej pakaian tradisi dalam karya catan kontemporari Malaysia	37
2.5	Kajian lepas tentang imej pakaian tradisional dalam catan	39
2.6	Penutup	39
BAB 3: METODOLOGI DAN PROSEDUR KAJIAN		
3.1	Pengenalan	41
3.2	Kaedah dan prosedur Kajian	42
3.3	Kerangka Kajian	44
3.4	Analisis Data	45
a.	Pencirian imej pakaian tradisional	45
b.	Analisis kandungan	46
3.4.1	Teori Edmund Burke, Feldman, (1987:471)	46
3.4.2	Teori Erwin Panofsky (1892-1968)	49
3.4.3	Gabungan teori penghayatan	50
3.5	Hubungan antara Subjek Matter, Bentuk dan Makna	50
3.5.1	Subjek (pemilihan objek)	51
3.5.2	Bentuk (form)	52
3.5.3	Isi dan Makna (content)	53
3.6	Penilaian Deskripsi dan Jusfikasi Imej Pakaian Tradisional	53

a.	Kriteria Penampilan Gaya Imej	56
b.	Kriteria Penampilan warna terdapat Imej pakaian tradisional	57
c.	Kesesuaian pakaian tradisional dari konteks fungsi dan reka letak karya.	58
d.	Penampilan imej pakaian tradisional sebagai simbol dalam karya	58
e.	Penampilan imej pakaian tradisional yang lengkap dalam karya	58
3.6.1	Panduan skor	59
a.	Penanda skor kriteria gaya lakaran	61
b.	Penanda skor kriteria pemilihan warna	61
c.	Penanda skor kriteria kesesuaian pakaian tradisional dalam seni catan	61
d.	Penanda skor kriteria pakaian tradisional sebagai simbol	62
e.	Penanda skor kriteria pakaian tradisional yang lengkap dengan perhiasan dan aksesori	62
3.6.2	Penentuan Kriteria imej	62
3.6.3	Rumusan Skor	63
a.	Tahap sederhana	64
b.	Tahap memuaskan	64
c.	Tahap baik	64
c.	Tahap cemerlang	64
3.7	Contoh penilaian berdasarkan skor dan klasifikasi sesebuah catan	64
3.7.1	Klasifikasi tahap Sederhana	65
3.7.2	Klasifikasi tahap memuaskan	66
3.7.3	Klasifikasi tahap baik	67
3.7.4	Klasifikasi tahap Cemerlang	69
3.8	Bilangan bahan kajian mengikut tahun	71
3.9	Penutup	73

BAB 4: PENCIRIAN PAKAIAN TRADISIONAL DALAM KARYA

4.1	Pengenalan	74
4.2	Pencirian Pakaian Dalam Karya	74
4.2.1	Husman Razak, 'Warisan Tarian Murut' (2010)	75
4.2.2	Shayan kok Sheng, 'Sabah Bumi Eco-Pelancongan' (2009)	77
4.2.3	Husman Razak, 'Ayaman Bersama' (2010)	78
4.2.4	Koh Kip Min, "bersantai" (2006)	79
4.2.5	Chan Jin Seng, 'Tradisi Kraf Tangan' (2008)	80
4.2.6	One, 'lelaki Murut' (2009)	81
4.2.7	Galdius Ganting, 'Pahlawan Murut' (1999)	82
4.2.8	Halim Mokhsin, 'Warna-warni Bajau' (1997)	83
4.2.9	Terysia Theveus, 'Ihtolumis' (2012)	84
4.2.10	Wong Chim Kong, 'Irama Etnik' (1997)	85
4.2.11	Jonn Elain Eng, 'Kuda Bajau' (1991)	86
4.2.12	Nosri Sabtari, 'Pola-Pola Asli Sabah' (1985)	87
4.2.13	Awang Azmi 'A Bajau Dance' (2001)	89
4.2.14	Adrian Dominic Ho 'Gadis Kadazan' (1986)	90
4.2.15	Zulkefli Abd Rahman 'Gadis Rungus' (1995)	91
4.2.16	Anita Majanil 'Bajau Horseman' (2000)	92
4.2.17	Noraidah Ajib 'The Beauty of Sabah' (1998)	93
4.2.18	Awang Padilah 'Alam bawah bayu' (2010)	94
4.2.19	Corina Ho Fui 'Sabah yang mempersonakan' (1989)	96
4.2.20	Anuar Mahmood 'Pahlawan Ku' (1989)	97
4.2.21	Nasran Mahmud 'Gadis Sulu' (2010)	98
4.2.22	Inau S.Dullah 'kalimaran' (2010)	99
4.2.23	Anita Majanil 'Pola-pola Sabah' (2010)	101
4.2.24	Logiman J.Gamad 'Pahlawan Kota Belud' (2007)	103
4.2.25	Logiman J.Gamad 'Lambaian Terakhir' (1997)	104
4.2.26	Anuar Mahmood 'Buluh Perindu' (1985)	105
4.2.27	Lee Nee Ping 'Rungus' (1998)	106

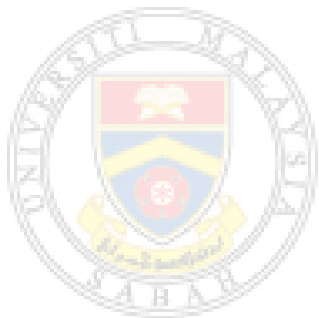
4.2.28	Margarit Loo Ming Yen 'Colour of Bajau' (2008)	107
4.2.29	Leong Yew Vei 'The Beauty of Land' (1986)	108
4.2.30	Jainal Ambaing 'Nostalgia' (2008)	110
4.2.31	Eric Kian Dee 'Pola-pola Asli Sabah' (1989)	112
4.2.32	Justin Dairin 'Rungus Girl' (2002)	112
4.2.33	Inau S.Dullah 'Kusagag' (2008)	114
4.2.34	Mohamad Roy Hussen Awang Damid 'Si Penunggang Kuda Sabah' (2009)	115
4.2.35	Karya Rosmaini Sunarjo 'Sabah Borneo' (1997)	115
4.3	Penutup	117

BAB 5: ANALISIS DAN DAPATAN KAJIAN KARYA CATAN

5.1	Pengenalan	120
5.2	Menganalisis Bentuk dan Kriteria penilaian diskripsi Imej	121
5.3	Apresiasi imej pakaian tradisional pelbagai etnik	122
5.3.1	Husman Razak, 'Anyaman Bersama' (2010)	123
5.3.2	Anita Majanil 'Pola-pola Asli Sabah' (1996)	126
5.3.3	Rosmaini Sunarjo 'Sabah Borneo' (1997)	129
5.3.4	Leong Yew Vei 'The Beauty of Land' (1986)	132
5.3.5	Awang Fadilah "Alam bawah bayu" (2010)	136
5.4	Apresiasi imej pakaian tradisional etnik Rungus	139
5.4.1	Logiman J.Gamad 'Lambaian Terakhir' (1997)	141
5.4.2	Justin Dairin 'Rungus Girl' (2002)	144
5.4.3	Lee Nee Ping 'Rungus' (1998)	146
5.4.4	Jainal Amambing 'Nostalgia' (2008)	148
5.4.5	Koh Kip Min "bersantai" (2006)	152
5.4.6	Nosri Sabtari, 'Pola-Pola Asli Sabah' (1985)	154
5.4.7	Zulkefli Abd Rahman 'Gadis Rungus' (1995)	157
5.5	Analisis imej pakaian tradisional etnik Bajau	159
5.5.1	Halim Mokhsin, 'Warna-warni Bajau' (1997)	161
5.5.2	Jonh Elain Eng, 'Kuda Bajau' (1991)	164

5.5.3	Anita Majanil 'Bajau Horseman' (2000)	166
5.5.4	Logiman J.Gamad 'Pahlawan Kota Belud' (2007)	168
5.5.5	Mohamad Roy Hussen Awang Damid 'Si Penunggang Kuda Sabah' (2009)	170
5.5.6	Margarit Loo Ming Yen 'Colour of Bajau' (2008)	172
5.5.7	Awang Azmi 'A Bajau Dance' (2001)	174
5.5.8	Noraidah Ajib 'The Beauty of Sabah' (1998)	176
5.5.9	Corina Ho Fui 'Sabah yang mempersonakan' (1989)	179
5.6	Apresiasi imej pakaian tradisional etnik Murut	181
5.6.1	Husman Razak, 'Warisan Tarian Murut' (2010)	182
5.6.2	One, 'Ielaki Murut' (2009)	184
5.6.3	Galdius Ganting, 'Pahlawan Murut' (1999)	186
5.6.4	Anuar Mahmood 'Pahlawan Ku' (1989)	188
5.6.5	Inauk Gulah 'Kusaga'[Rajah 5.5(v)] dan 'kalimaran' [5.5(vi)]	190
5.7	Analisis imej pakaian tradisional etnik Suluk	193
5.8	Analisis imej pakaian tradisional etnik Dusun	196
5.8.1	Chan Jin Seng, 'Tradisi Kraf Tangan' (2008)	197
5.8.2	Shayan kok Sheng, 'Sabah Bumi Eco-Pelancongan' (2009)	199
5.8.3	Wong Chim Kong, 'Irama Etnik' (1997)	201
5.8.4	Terysia Theveus, 'Ihtolumis' (2012)	203
5.8.5	Adrian Dominic Ho 'Gadis Kadazan' (1986)	205
5.8.6	Eric Kian Dee 'Pola-pola Asli Sabah' (1989)	206
5.8.7	Anuar Mahmood 'Buluh Perindu' (1985)	209
5.9	Dapatan Kajian	211
5.9.1	Analisis bentuk, isi dan makna dalam aspek budaya	212
5.9.2	Analisis imej dan tema	219
5.9.3	Analisis klasifikasi dengan purata skor	221
5.10	Penutup	225
BAB 6: KESIMPULAN DAN CADANGAN		
6.1	Pengenalan	226

6.2	Hasil pencirian pakaian tradisional di dalam karya	227
6.3	Rumusan Analisis Aspek Formalistik	228
6.4	Cadangan	229
6.5	Penutup	230
BIBLIOGRAFI		231
GLOSARI		239
LAMPIRAN		245

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

SENARAI JADUAL

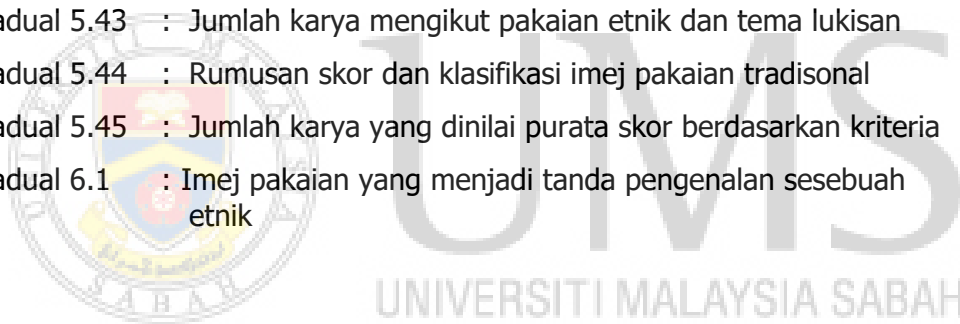
	Halaman
Jadual 3.1 : Teori Erwin Panofsky (1892-1968).	49
Jadual 3.2 : Gabungan Teori Feldman & Panofsky	50
Jadual 3.3 : Kriteria penilaian imej bercirikan pakaian dalam catan	55
Jadual 3.4 : Kriteria penilaian diskripsi berdasarkan Skor	60
Jadual 3.5 : Penentuan purata skor kriteria imej bercirikan pakaian tradisional di dalam catan	63
Jadual 3.6 : Rumusan Skor	63
Jadual 5.1 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.1(i), Husman Razak, 'Anyaman Bersama' (2010)	126
Jadual 5.2 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.1(ii), Anita Majanil 'Pola-pola Asli Sabah' (1996)	129
Jadual 5.3 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.1(iii) Rosmaini Sunarjo 'Sabah Borneo' (1997)	131
Jadual 5.4 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.1(iv) Leong Yew Vei 'The Beauty of Land' (1986)	134
Jadual 5.5 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.1(v) Awang Fadilah "Alam bawah bayu" (2010)	138
Jadual 5.6 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(i) Logiman J.Gamad 'Lambaian Terakhir' (1997)	143
Jadual 5.7 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(ii) Justin Dairin 'Rungus Girl' (2002)	145
Jadual 5.8 : Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(iii) Karya Lee Nee Ping 'Rungus' (1998)	148

Jadual 5.9	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(iv) Jainal Amambing 'Nostalgia' (2008)	151
Jadual 5.10	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(v) Koh Kip Min "bersantai" (2006)	153
Jadual 5.11	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(vi) Nosri Sabtari, 'Pola-Pola Asli Sabah' (1985)	156
Jadual 5.12	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.2(vii) Zulkefli Abd Rahman 'Gadis Rungus' (1995)	158
Jadual 5.13	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.3(i) Halim Mokhsin, 'Warna-warni Bajau' (1997)	164
Jadual 5.14	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.3(ii) Jonn Elain Eng, 'Kuda Bajau' (1991)	165
Jadual 5.15	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.3(iii) Anita Majanil 'Bajau Horseman' (2000)	168
Jadual 5.16	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.3(iv) Logiman J.Gamad 'Pahlawan Kota Belud' (2007)	170
Jadual 5.17	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.3(vi) Mohamad Roy Hussen Awang Damid 'Si Penunggang Kuda Sabah' (2009)	171
Jadual 5.18	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.3(vii) Margarit Loo Ming Yen 'Colour of Bajau' (2008)	174
Jadual 5.19	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.4(i) Awang Azmi 'A Bajau Dance' (2001)	176
Jadual 5.20	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.4(ii) Noraidah Ajib 'The Beauty of Sabah' (1998)	178

Jadual 5.21	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.4(iii) Corina Ho Fui 'Sabah yang mempersonakan' (1989)	180
Jadual 5.22	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.5(i) Husman Razak, 'Warisan Tarian Murut' (2010)	184
Jadual 5.23	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.5(ii) One, 'lelaki Murut' (2009)	186
Jadual 5.24	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.5(iii) Galdius Ganting, 'Pahlawan Murut' (1999)	188
Jadual 5.25	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.5(iv) Anuar Mahmood 'Pahlawan Ku' (1989)	190
Jadual 5.26	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam Karya Inauk Gulah dengan tajuk 'Kusaga' (2008) [Rajah 5.5(v)] dan 'kalimaran' (2010) [5.5(vi)]	192
Jadual 5.27	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.6(i) Nasran Mahmud dengan tajuk 'Gadis Suluk' (2010).	195
Jadual 5.28	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(i) Chan Jin Seng, 'Tradisi Kraf Tangan' (2008)	198
Jadual 5.29	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(ii) Shayan kok Sheng, 'Sabah Bumi Eco-Pelancongan' (2009)	201
Jadual 5.30	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(iii) Wong Chim Kong, 'Irama Etnik' (1997)	202
Jadual 5.31	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(iv) Terysia Theveus, 'Ihtolumis' (2012)	204
Jadual 5.32	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(v) Adrian Dominic Ho 'Gadis Kadazan' (1986)	206

Jadual 5.33	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(vi) Eric Kian Dee 'Pola-pola Asli Sabah' (1989)	208
Jadual 5.34	: Kriteria penilaian diskripsi imej pakaian tradisional di dalam karya rajah 5.7(vii) Anuar Mahmood 'Buluh Perindu' (1985)	211
Jadual 5.35	: Jumlah karya berdasarkan imej pakaian etnik di dalam catan	212
Jadual 5.36	: Pakaian Pelbagai etnik: Budaya dan makna	213
Jadual 5.37	: Etnik Rungus: Budaya dan makna	214
Jadual 5.38	: Penunggang kuda etnik Bajau: budaya dan makna	215
Jadual 5.39	: Pakaian etnik Bajau: Warisan Budaya dan makna	216
Jadual 5.40	: Pakaian etnik Murut: budaya dan makna	217
Jadual 5.41	: Pakaian etnik Suluk: budaya dan makna	217
Jadual 5.42	: Pakaian etnik Kadazan Dusun: budaya dan makna	218
Jadual 5.43	: Jumlah karya mengikut pakaian etnik dan tema lukisan	219
Jadual 5.44	: Rumusan skor dan klasifikasi imej pakaian tradisional	221
Jadual 5.45	: Jumlah karya yang dinilai purata skor berdasarkan kriteria	223
Jadual 6.1	: Imej pakaian yang menjadi tanda pengenalan sesebuah etnik	227

SENARAI RAJAH

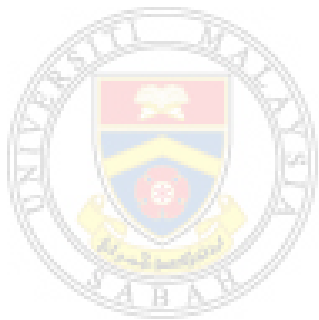
	Halaman
Rajah 2.1 : Pakaian wanita sebelum adanya rekaan baju.	15
Rajah 2.2 : Penampilan imej pakaian dalam karya John Singketon Coley	34
Rajah 2.3 : penampilan imej pakaian dalam karya Georges Seurat.	35
Rajah 2.4 : penampilan imej pakaian dalam karya Sudarso.	36
Rajah 2.5 : Penampilan imej pakaian dalam karya Mohamed Hoessein Enas	37
Rajah 2.6 : Imej pakaian dalam Memetik Daun Tembakau di Kelantan'(1962) karya Mohamed Hoessein Enas	38
Rajah 3.1 : carta aliran	43
Rajah 3.2 : Aliran Proses	44
Rajah 3.3 : Proses Penghayatan	47
Rajah 3.4 : Model Gabungan Organik dalam mentafsirkan Karya Seni	51
Rajah 3.5 : Hubungan antara pengkarya, subjek, karya dan makna	52
Rajah 3.6 : Mohd Yaman Mus, <i>Pattern of Mother and Child</i> (1959)	65
Rajah 3.7 : George Chin, "Sumazau" (1970)	66
Rajah 3.8 : Norsiah bte Mojurong, "Menampi padi" (2015)	68
Rajah 3.9 : Sabating Baron Kumpaiu, "Huminodun Giving Life IX" (2015)	70
Rajah 4.1 : Husman Razak, Warisan Tarian Murud, Akrilik, (35x55cm) 2010	75
Rajah 4.2 : Shayan kok Sheng, Sabah Bumi Eko Pelancongan, cat minyak, (76x102 cm), 2009	77
Rajah 4.3 : Husman Razak, Anyaman Bersama, cat minyak, (120x 150 cm), 2010	79
Rajah 4.4 : Koh Kip Min, Bersantai, akrilik, (91x122cm), 2006	80
Rajah 4.5 : Chan Jin Seng, Tradisi Kraf Tangan, Akrilik, (60x90cm), 2008	81
Rajah 4.6 : One, Murut, Akrilik, (90x130 cm), 2009	82

Rajah 4.7	: Galdius Ganting, Pahlawan Murut, Akrilik, (87x120 cm), 1999	83
Rajah 4.8	: Mohammad Halim Muhsin , warisan Kota Belud, akrilik, (91x 122 cm), 1997	84
Rajah 4.9	: Terysia Theveus, Ihtolumis, Akrilik, (76x102cm), 2012	85
Rajah 4.10	: Wong Chim Kong, Irama Etnik, cat minyak, (89x63cm), 1997	86
Rajah 4.11	: Jonn Elain Eng, kuda bajau, Kertas, (40x49cm), 1991	87
Rajah 4.12	: Nosri Sabtari, Pola-Pola Asli Sabah, warna poster, (75x54cm) 1985	87
Rajah 4.13	: Awang Azmi, A Bajau Dance, cat air, (91x120 cm), 2001	89
Rajah 4.14	: Adrien Daminik Ho, Gadis Kadazan, Warna Poster, (40x15cm),1986	90
Rajah 4.15	: Dzul kifli Abdul Rahman, Gadis Rungus, Akrilik, (40x55 inci), 1995	91
Rajah 4.16	: Anita Majanil, Bajau Horseman, cat minyak, (112x91cm), 2000	92
Rajah 4.17	: Noraidah Ajib, The Beauty of Sabah Borneo Bajau Couple, Campuran, (70x102cm), 1998	93
Rajah 4.18	: Awang Padilah, alam bawah bayu, Campuran, (40 x 55 cm) 2010	95
Rajah 4.19	: Corina Ho Fui , Sabah yang mempersonakan, akrilik, (91x 122 cm), 1989	96
Rajah 4.20	: Anuar Mahmood ,PahlawanKu, akrilik, 91x 122, 1989	98
Rajah 4.21	: Nasran Mahmud, Gadis Suluk, Akrilik, (105x145cm), 2010	99
Rajah 4.22	: Inau S.Dullah, kalimaran, cat minyak, (76x120 cm), 2010	100
Rajah 4.23	: Anita Majanil, Pola-Pola Asli Sabah, cat air, (74x106cm), 1996	101
Rajah 4.24	: Logiman J.Gamad, Pahlawan Kota Belud, Akrilik, (30x41inci), 2007	103

Rajah 4.25	: Anita Majanil, Pola-Pola Asli Sabah, cat air,(74x106cm), 1996	104
Rajah 4.26	: Anuar Mahmood, Buluh Perindu, akrilik, (120x98cm), 1985	106
Rajah 4.27	: Lee Nee Ping, Rungus, akrilik, (120x96cm), 1998	106
Rajah 4.28	: Margarit Loo Ming Yen , Color of Bajau, cat air, (40x49 cm), 2008	107
Rajah 4.29	: Leong Yew vei, The Beauty of Land, Pen dan Ink, (39x64cm),1986	109
Rajah 4.30	: Jainal Ambaing, Nostalgia, Akrilik, (102x 76cm), 2008	111
Rajah 4.31	: Eric Kian Dee, Pola-pola Asli Sabah, Dakwat, (40x49 cm), 1989	112
Rajah 4.32	: Justin Dairin, <i>Rungus Girl</i> , Pastel, (70x98cm), 2002	113
Rajah 4.33	: Inau S.Dullah, Kusagag, cat minyak, (86 x 130 cm), 2008	114
Rajah 4.34	: Mohamad Roy Hussen Awang Damid, Si Penunggang Kuda Sabah, Warna Pensil, (40 x 49 cm), 2009	115
Rajah 4.35	: Rosmaini Sunarjo, Sabah Borneo, Akrilik, (51x61cm), 1997	116
Rajah 5.1	: Lima buah karya menampilkan imej pakaian tradisional pelbagai etnik	123
Rajah 5.2	: Tujuh buah karya menampilkan imej pakaian tradisional etnik Rungus	140
Rajah 5.3	: Enam karya menampilkan imej pakaian tradisional lelaki penunggang kuda etnik Bajau	160
Rajah 5.4	: Tiga karya menampilkan imej pakaian tradisional etnik Bajau	160
Rajah 5.5	: Enam Karya dengan imej pakaian tradisional etnik Murut	182
Rajah 5.6	: Imej pakaian tradisional etnik Suluk	194
Rajah 5.7	: Tujuh karya dengan imej pakaian tradisional Kadazan Dusun	196

SENARAI PLAT

	Halaman
Plat I	245
Plat II	247
Plat III	250
Plat IV	252

UMS
UNIVERSITI MALAYSIA SABAH

BAB 1

PENGENALAN

1.1 Latar Belakang Kajian

Sabah merupakan sebuah negeri di Malaysia yang terkenal dengan masyarakat yang berbilang etnik. Berasaskan kefahaman antropologi, penduduk asal di Sabah dapat diklasifikasikan kepada empat rumpun etnik berdasarkan pertalian bahasa, iaitu Dusunik, Murutik, Paitanik dan Tidong (Julie K, John Wayne, 1997 :17). Bahasa keluarga Dusunik seperti papar, Dumpas, Kadazan/Tambanua, Lotud, Bisaya, Tatana, Kadazan Utara, Rungus dan Kadazan Dusun. Bahasa keluarga Murut seperti Kolod, Gana, Apin-Apin, Kalabakan Murut, Sembakung Murut, Serudung Murut, Tagal, Takapan, Paluan, Timugon, Beaufort Murut, Dusun-Murut, Sook Murut, Baukan dan Nabay. Bahasa keluaran Paitanik seperti Lingkabau, Tambanua, Kinabatangan Atas, Lobu dan Abai Sungai. Pada masa kini kumpulan peribumi utama terdiri daripada orang Kadazan Dusun, Bajau, Melayu dan Murut (Kntayya & Paul, 2012). Manakala dalam senarai yang disediakan oleh Jabatan Muzium Sabah pada tahun 2007 telah mempamerkan 72 kumpulan etnik peribumi kecil. Antaranya ialah orang Ida'an, Kwijau, Tatana, Lotud, Rungus, Sukang, Tangara, Kimaragang, Garo, Tobilung, Kedayan, Dumpas, Minokok, Rumanau, Mangkaak, Bundu, Makiang, Malapi, Sinapura, Sinabu, Kolobuan, Pingas, Tidong, Sonsogon, Gonsomon, Tuhawan, Tutung, Liwan, Tolinting, Bonggi, Gana-Dusun, Tagaas, Paitan, Lingkabu, Ngabal, Tombonuo, Lobo, Tindal, Bisaya, Ubian, Binadan, Suluk, Brunei, Lundayeh dan Orang Sungai¹. Setiap Kumpulan etnik ini mempunyai warisan seni, adat resam, kebudayaan, amalan kepercayaan, agama, sistem politik dan penempatan yang berbeza. Perbezaan yang ketara dari segi bahasa, corak dan pegangan hidup termasuklah pakaian tradisi mereka.

---

¹ Sumber dari pembentangan kertaskerja oleh Mat Zin Mat Kib. 2005 *Kumpulan Etnik DiSabah: Sejarah dan Perkembangan*. Seminar Warisan Seni Etnik Sabah 2002

Alam semulajadi merupakan sebahagian dalam kehidupan mereka sehingga mereka menjadi kreatif dan mampu menghasilkan ciptaan produk kraf untuk kegunaan harian. Daya pengamatan kepada alam telah mencetuskan pelbagai idea bagi menghasilkan motif, warna, anyaman, gubahan dan penggunaan bahan mentah. Penghasilan kepelbagaian seni kraf dianggap penting dalam mempengaruhi budaya dan adat resam setiap etnik seperti upacara adat ritual, kelahiran, perkahwinan dan kematian. Pakaian merupakan hasil kerja kraftangan yang mempunyai peranan dalam kehidupan mereka selain menjadi satu indentiti yang mewakili setiap etnik. Menurut Siti Zainon (2006), Pakaian adalah sebahagian hasil kraftangan, iaitu kerja pertukangan yang melibatkan persoalan teknik dan kepakaran seni. Sama ada ia dihasilkan menerusi teknologi tradisi ataupun teknologi moden, pakaian tetap wujud dengan keperluan fungsinya disamping memperlihatkan nilai estetik. Nilai estetik di lihat dari segi rekaan pakaian, motif dan warna. Warna hitam sebagai pilihan warna pakaian tradisi merupakan kepercayaan bahawa warna hitam adalah lambang kekuasaan yang dapat melindungi si pemakai daripada gangguan makhluk halus dan jahat. Pakaian adalah salah satu contoh karya buatan manusia yang sangat berguna bagi kehidupan. Sejak ratusan tahun yang lalu hingga kini, pakaian masih menjadi sebuah benda yang penting bagi peradaban manusia. Sebelum ini manusia menggunakan selembur dedaun, kulit kayu dan kulit binatang bagi menutup bahagian tubuhnya dari merasakan dirinya malu dengan keadaan sekeliling.

Setiap etnik di negeri Sabah mempunyai pakaian tradisional sendiri yang dapat menentukan indentiti sesebuah masyarakat. Pengenalan indentiti melalui pemakaian tradisional disetiap etnik telah menanam nilai apresiasi dikalangan masyarakat setempat. Mereka telah menghargai nilai estetik pakaian (busana tradisional) dari sudut perspektif pemakaian, pemuliharaan, penjagaan dan proses penghasilan. Terdapat pelbagai cara telah dilakukan oleh pihak tertentu untuk mengenengahkan pakaian tradisional etnik Sabah dan melestraikan seni warisan ini supaya tidak hilang ditelan arus kemodenan ini. Contoh melalui pameran seni busana tradisional yang dilakukan oleh pihak Muzium negeri Sabah, memperagakan pakaian tradisional di hari perayaan seperti Tadau Kemaamatan dan mendaki puncak kinabalu dengan meragakan pakaian tradisional yang dijayakan oleh pihak